

ÜKKAŞE'NİN DUASI¹ BİR KİTABIN ONARIM HİKAYESİ

GÜRCAN MAVİLİ²

orcid.org/0000-0001-8053-0340

ÖZET

Eski veya yeni eser onarımı üzerine çalışanlar için patoloji; bir eserde oluşan yapısal ve fiziksel bozulmaları tanımlayarak, oluşum nedenlerini açıklamasıdır. Birçok eserde sıkça karşılaşılan fiziksel, kimyasal ve biyolojik tahribatların tanımlanması patoloji kavramı içinde birleştirilmiştir.

Ükkaşe'nin Duası olarak adlandırılan dua kitabı özel bir koleksiyona ait yazma eserdir ve bu makalenin yazarı tarafından onarılmıştır. Söz konusu kitap ile el yazması eserlerde karşılaşılan farklı tahribatlar ve çözümleri için kullanılan teknikler ele alınmış ve makale içerisinde, yazma eserin restorasyon aşamaları hakkında bilgi verilmiştir.

Ükkaşe'nin Duası, günümüze ulaşan yazma eserlerin pek çoğu gibi saklanma şartlarının uygun olmaması nedeniyle restorasyon ve konservasyona ihtiyaç duyan bir örnektir. Yazma eserlerin geleceğe aktarılabilmesi bünyelerinde buldukları müze ve kütüphanelerde restorasyon ve konservasyonlarının yapılmasının yanı sıra, uygun şartlarda korunmaları ile mümkündür.

Anahtar Kelimeler: El yazması, cilt, koruma, onarım, ahar, kitap sanatları.

ABSTRACT

Pathology for those working on repairing old or new artifacts that is to describe the structural and physical distortions that occur in a work and explain the reasons of formation. The definition of physical, chemical and biological damage frequently encountered in many works is united in the concept of pathology.

The prayer book called Ükkaşe's Prayer is a manuscript that belongs to a private collection and has been repaired by the author of this work. With this book, the different damages which are encountered and the techniques used for solutions, and in the article, the information has been provided for the restoration stages of the manuscript.

Ükkaşe's Prayer is an example that requires restoration and conservation, as many of the manuscripts surviving have not been suitable for their storage conditions. The transfer of manuscripts to the future is possible with the restoration and conservation in the museums and libraries as well as their preservation under appropriate conditions

Keywords: Manuscript, binding, preservation, restoration ahar, book arts

¹ Bu makale metninin bir bölümü, Mayıs 2009, Atatürk Üniversitesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, Geleneksel Sanatlar Sempozyumunda bildiri olarak sunulmuş ancak yayınlanmamıştır.

² Öğretim Görevlisi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

Resim 1.
Yazma Eserin
Kumlu Battal
Ebrulu Cildi

Bir İslam el yazması, birçok sanat ve zanaatın uyumlu birleşimi içerisinde oluşturulmuştur. İçerisinde oluşturulmuştur. İslam el yazmaları, kâğıt yapımından, yazının yazılmasına, süslemesinden, kabının yani cildinin yapımına dek birçok sanatın ortak üretiminden meydana gelmektedir.

İslam el yazmasında kullanılan kâğıt, özellikle Osmanlı İmparatorluğu zamanında birçok farklı İslam topraklarından ve Avrupa'daki kâğıt fabrikalarından gelmekteydi. Kâğıt yapım atölyelerinde üretilmiş olan bu kâğıtlar, kullanılacakları yerlere göre sınıflandırılmıştır. Özellikle değerli ve sa-

natlı üretimler için çoğunlukla; Şam, Bağdat, Semerkant vb. atölyelerden gelen kâğıtlar tercih edilmiş. Diğer alanlarda ise örneğin; devlet yazışmalarında Avrupa'dan ithal, özellikle İtalya, Fransa ve İngiltere fabrika ve atölyelerde üretilen kâğıtlar kullanılmıştır.

Cumhuriyetin ilanından sonra, el yazması eserlerin onarımı ve korunması için ilk olarak 1960 yılında Süleymaniye Kütüphanesinde Patoloji servisi kurulmuştur. Patoloji kelimesi, o dönemde konuyu en iyi açıkladığından ve ülkemizde restorasyon ve konservasyon terimi ağırlıklı olarak yer altı ve yer üstü eserler için kullanılmaktaydı. 1990'lı

yıllardan sonra gelişen teknoloji ile yapılan yurtdışı ortak çalışmaları sonucunda patoloji yerini (Konservasyon ve restorasyon) koruma ve onarım adı yaygınlaştırmıştır.

Patoloji teriminin kullanım alanı daha çok, tıp bilimi için geliştirilmiş olmasına karşın, patoloji; müzeler ya da arşivlik eserlerin buldukları durum ve hastalıklarının belirlenmesinde de kullanılan bir terim olarak yaygındır. Patoloji terimi neden yazma eserlerde kullanılmıştır? Yazma eser hastalıklarının tanımı, koruma yöntemlerinin geliştirilmesi, hastalıklı belgelerin hastalıklarının belirlenmesi ve uygun tedavi yöntemlerinin dünya normlarına uygun biçimde gerçekleşmesi için geçmiş yüzyıllardan günümüze kadar gelmiş veya günümüzde oluşmuş her türlü belgenin durumunun belirlenmesinde, korumacıların yani konservatörlerin ülkemizde kullandıkları ifadedir. Belgenin ya da eserin bulunduğu ortamdan ya da üretim aşamasındaki işlem basamakları sırasında oluşmuş yapısal sorunlardan kaynaklanan hastalıklar neticesinde belgeler, önce oldukça ağır ancak farkına varılmadığı takdirde oldukça hızlı bir biçimde geri döndürülemez hasarlara maruz kalır.

Onarım, yani restorasyon denildiğinde ilk önce aklımıza geçmiş uygarlıklardan günümüze kadar gelmiş yazılı belgeler, arkeolojik eserler ve anıtların onarımı gelmektedir. Ancak 20.yy'la sanat akımlarındaki ifade biçiminin üretiminde kullanılan malzemeler çeşitlenmiştir. Gerçekleşen birçok sanat faaliyetinde üretilen eserlerin yapısında, organik ve inorganik³ malzemeler kullanılmış ve kullanılmaktadır. Bu eserler; galeri, müze veya koleksiyonlarda sergilenmekte veya arşivlenmektedir. Farklı malzemeler ile üretilen eserlerin, korunması ve onarımında zamanla çeşitli sorunlar gündeme gelmektedir. Örnek vermek gerekirse sanatsal işlerde poliüretan, nitroselüloz gibi kimyasal bileşenlerden üretilen sanat ürünleri iyi birer örnektir. Her ne sebeple üretilirse üretilsin her tür belge ve sanat eseri kültürel tarihimizin birer tanığı ve hazinesidir.

3 Organik malzeme: İçinde karbon, hidrojen ve oksijen bulunduran, yani hayvansal, bitkisel kökenli malzeme; ahşap, kâğıt, deri, fildişi gibi bütün maddelere denir. Bu elementleri bulundurmayan maddelere ise **inorganik madde** denir. Yani; taş ve maden gibi. www.bilgioloji.com/pages/fen/biyoloji/bilesik/organik-madde-nedir/

Ülkemizde, konservasyon ve restorasyona duyulan ilgi ve bilinç giderek artmaktadır. Özellikle kurumlar düzeyinde bakıldığında makine ve teçhizatların güncellenmesi, yetişmiş personel açıklarının azalması sonucu, konu ile ilgili araştırma faaliyetleri gelişmektedir. Türkiye Yazma Eserler Başkanlığında, personelini yetiştirmek için açtığı kurslar gibi birçok kuruluş, koruma ve onarım kursları düzenleyerek meraklısını bilinçlendirmektedir.

Konservasyon ve restorasyon bilimi; fizik, kimya, biyoloji ve malzeme mühendisliği ile ilgilidir. Yazma eserlerin korunması ve onarımı alanındaki gelişim için belgelerdeki en küçük tahribatın detayı bile önemlidir. Konservatör ve restoratörlerin, eser üzerindeki çalışmaları sırasında gerekli özeni göstermeleri bu nedenle oldukça elzemdir.

Yazma eserler diğer kültür ürünleri gibi sadece meslek erbaplarını değil, onları biriktirenler içinde önem arz etmektedir. Sahip olunan yazmalar zaman içerisinde çeşitli sorunlar ile karşılaşabilir. Bu sorunlar, kitabın ya da belgenin ömrünün kısalmasına ya da yok olmasına neden olabilir. Eserlerde görülen bozulma nedenlerini şu şekilde açıklayabiliriz:

Yazma eserlerde karşılaşılan bozulmaların nedenlerini, üç ana grupta toplamak mümkündür. Bu bozulma sebepleri sırasıyla; a- Fiziksel etkenler, b- Kimyasal etkenler, c- Biyolojik etkenler olarak sıralanabilir. Bu hastalık yapıcılar tüm organik yapıdaki belge ve eserlerde bozulma nedenidir.⁴Bozulma etkenlerini kısaca açıklamak gerekirse:

Fiziksel Etkenler: Işık, ısı ve nem kaynaklı fotokimyasal bozulmalardır. Biyolojik ve kullanım hatalarından kaynaklanan bozulmalardan farklıdır. Sararma, kolayca kırılma başlıca tahribatlardır. Ayrıca kullanım hataları ve kötü onarımlar da bu alan içinde sınıflandırılabilir.

Kimyasal Etkenler: Atmosferik kirlilik, zararlı kimyasal maddeler, mürekkebin etkisi ve tozun etkisi gibi sebepler asitlenme, renk değişikliği ve kırılma en önemli tahribatlardır.

4 Saadet Gazi, "Kâğıt Konservasyonu", İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Taşınabilir Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım ABD. s.73, İstanbul-1998,(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

Resim 2.
Miklep izi
1 ve 5 nolu
sayfalar

Biyolojik Etkenler: Mantarlar ve böceklerin oluşturdukları bozulmalardır.

Bu genel sınıflandırma aslında tüm organik eserler için geçerlidir. Bu makalenin yazarı tarafından onarımını yapılan eser, yukarıda yazılan; fiziksel, kimyasal ve biyolojik bozulmalara maruz kalmıştır.

Ükkaşe'nin Duası, isminden de anlaşılacağı gibi bir dua kitabıdır. Bilindiği üzere, tüm kitaplı ve semavi dinlerde dua önemli bir yer tutmaktadır. Dua, sözlüklerde "Çağırma" anlamındadır. Dua; kulun Allah 'tan yardım istemesi, iyilik ve rahmet dilemesidir. Yaradan'ın ululuğu bilinerek ondan bir şey istenmektir. Kulun isteklerini iletmesi, O'nunla bir çeşit konuşmasıdır. Duanın içinde Tanrı'yı yücelten değerli sözler bulunur. O'nun katında güçsüz ve yardıma muhtaç olduğunu belirten kul, isteklerde bulunulur.⁵

⁵ "Türk Ansiklopedisi", c. XIV, s.86, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, 1968.

Makaleye konu olan Ükkaşe'nin Duası⁶ isimli el yazması, özel bir koleksiyona aittir. Ükkaşe Duası'nda;⁷ kul, daha günah işlemeden işleyeceği günahlardan dolayı Yaradan'dan af dilemektedir. Yazmanın 2 numaralı sayfasında bulunan tanıtım yazısı, 12 satır olup kırmızı rık'a hat ile yazılmıştır. Bu sayfada, Hz. Cebrail ile Hz. Peygamber arasında, Ükkaşe'nin ibadeti üzerine konuşulmaktadır. 3 numaralı sayfa ile dua bölümü başlar. Siyah mürekkebin kullanıldığı bu bölümde, her sayfa üç satır hâlinde reyhani⁸ hat ile yazılmış olup harekeler⁹ altın yıldızdır.

⁶ M. Esad Coşan, "İslami Türk Edebiyatında Ükkaşe Hikayesi", s. 275-286. Ankara: A.Ü.İ.F. Dergisi, c.26, 1983.

⁷ Ey Allah'ım, imanıma eğer şüphe girerse ve ben bunun farkında olmazsam Ondan tövbe etmekteyim ve La ilahe illallah Muhammed'ün Rasulüllah derim...

⁸ Uğur Derman, "Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi Hat Koleksiyonundan Seçmeler", s.19, İstanbul-2002., Ali Alpaslan; "Osmanlı Hat Sanatı Tarihi", İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Tic. A.Ş. s.21, 1999

⁹ Ferit Devlilioğlu ; "Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat", s:328, Ankara: Aydın Kitabevi, 14. Baskı, 1997

Resim 3.
Su çizgisi izleri

Yazma Eser; 175 x 122 mm ölçülerinde olup üzerindeki kapak yani cildi, kumlu battal ebrulu¹⁰ kâğıttır (Resim1).

Bu ebrulu kap eserin orijinal kabı olmayıp daha geç bir dönemde esere bağlanmıştır. Kapak, kâğıtların üst üste yapıştırılarak yani bir çeşit murakka yapılarak elde edilmiştir. Eserin orijinal kabı, miklepli bir cilt olduğu iç sayfalardaki (1ve5 no'lu sayfa) izlerden anlaşılmaktadır (Resim2).

Eser, 10 varak¹¹'tan (20 sayfa) meydana gelmiştir. Oldukça kaliteli siyah ve kırmızı mürekkep¹² kullanılmış. Makale yazarının uyguladığı su bazlı testlerde en ufak bir renk kaybı ya da değişmesi gözlenmemiştir. Bu da her iki mürekkebin kaliteli olduğunu göstermektedir. Açık bej renginde ve aharlı¹³ olan kâğıdın oldukça kaliteli bir yapısı vardır. Bu tip kaliteli kâğıtlara, genel olarak Abadi¹⁴ adı verilmektedir.

Kâğıdın ortalama kalınlığı 10µ (mikron) dur (en az 9µ en çok 11µ ölçülmüştür). Teknik analizleri yapılmamış olmasına rağmen, yazma eserin kâğıdının 15. ve 16. yy aralığında keten, pamuk veya paçavra karışımından kâğıt üretildiği bilinmektedir¹⁵. Kâğıdın yapımı sırasında kullanılan kasnak nedeniyle, su çizgilerinin sıralanışı yatayda 15 mm aralıklı üç yatay çizgi ardından 30 mm boşluk ve yeniden üç yatay çizgi olarak tekrarlardan oluşmaktadır.¹⁶ Dikeyde ise 1 cm²'de, 10 adet inceli – kalınlı dikey çizgiden oluşmaktadır (Resim3).

Su çizgi izleri, kâğıt yapım teknikleri açısından önemlidir. Kâğıdın kasnak tipi hakkında ve üretim yeri konusunda bilgi vermektedir. Özellikle yatay hatlar çok düzgün olmayıp sayfa düzenine göre aşağıya doğru meyillidir. Su çizgileri

10 Uğur Derman; "Türk Sanatında Ebru", s.17, Akbank Yayınları, İstanbul-1977.

11 Ferit Devellioğlu, a.g.e., s.1136.

12 Uğur Derman, "Yazma Eserlerde Kullanılan Alet ve Malzemeye Dair", s.15-32, Fırat Havzası Yazma Eserler Sempozyumu, Fırat Üniversitesi, 5-6 Mayıs 1986 Elazığ-1987.

13 Ahar maddesi, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 1, s.485, İstanbul - 1988

14 Abadi Kâğıt maddesi; <https://tr.wikipedia.org/wiki/Abadi>

15 Abdulhalik Bakır, "Ortaçağ İslam Dünyasında Deri, Tahta ve Kağıt Sanayii", s.75-160, Belleten c:LXV, sa:242 TTKB-Ankara-2001

16 Francis Richard Les Supports; Le Papier, Manuel De Codicologie Des Manuscrits En Ecriture Arabe", s.55-69 BNDF,2000

Resim 4.
Nem ve mantar lekeleri

oluşumu kasnak tipleriyle alakalı olduğunu düşünülürse¹⁷ bu tip kasnağın at kılı veya ipek ipe örülerek düzenlenmiş olma ihtimali yüksektir. Her ne kadar 16.yy'da Avrupa, kâğıt yapımıcılığında teknik anlamda oldukça ilerlemiş olsa bile Orta Asya, Akdeniz kıyısı İslam Ülkeleri ve Hindistan

17 "Kâğıdın yapımında ilk dönemlerinde kullanılan kalıplar, ince örülmüş kumaş süzgeçlerden oluşmuştur. Daha sonra kullanılan süzgeçler ise tahtadan parmaklıklıklı çerçeve, ızgara veya kasnak üzerine oturtulan; ince kıyılmış kâğıt veya kargı çubukların yan yana konmasından meydana gelen ve at kılı veya ipek ipe birbirine tutuşturulup örülerek yapılan bir süzgeçten oluşmaktadır. Sulu kâğıt hamuru süzgecin üzerine konulunca hamurun sıvı haldeki bitki elyafı, kâğıdın bünyesini meydana getirirken aynı zamanda süzgecin izleri de kâğıda geçiyordu. Fakat bu izler sadece ışığa tutulduğunda görülebilmekteydi. Sonraları özellikle Avrupalı kâğıt üreticileri ızgaraları bakır veya pirinçten yapılmış kalıplar kullanmaya başladıklarından, oluşan bu izleri istedikleri biçim ve şekillerle dönüştürebileceklerini fark ettiler. Ve böylece oluşturmuş oldukları bu şekilleri kendi markaları olarak kullanmaya başladılar. Bunun için metalden yaptıkları ve kendilerini simgeleyen şekil, yazı ve sembollerini her kalıba iki tane olacak şekilde kalıba sabitleyerek oluşturuyorlardı (Bunlar filigran ya da su damlası olarak adlandırılırlar). Arap dünyasında üretilen kâğıtlarda bu filigranlar yoktur. Çünkü çok sık kullanılan ince kâğıt kesikli süzgeçler çabuk yıprandığından kâğıt yüzeyinde iz kalmıyordu. Buna karşın Müslüman kâğıt yapımıcılarının kâğıtlarını tomarın dışına bir tür ticari marka yapıştırmakla belirliyorlardı." M. Jonathan Bloom, "Kâğıda İşlenen Uygarlık, Kâğıdın Tarihi ve İslam Dünyasına Etkisi", Çev. Zülâl KILIÇ, İstanbul: Kitap Yayınevi, Aralık 2003, s.34-35, s.125-126, Şinasi Tekin, "Eski Türklerde Yazı, Kâğıt, Kitap ve Kâğıt Damgaları", İstanbul: Eren Yayıncılık, 1993, s.27, 67-68.

kökenli¹⁸ (Semerkand, Şam, Bağdat, Buhara vb.) kâğıtlar, sağlamlıkları ile hem rağbet görmüş hem de o oranda fiyatları yüksek kâğıtlar olmuştur.

Bu tip yazma eserlerde kullanılan kâğıtlar metin yazılmadan önce, çeşitli boyar maddeler ile boyanır, kâğıdın kurumasından sonra üzerine adına ahar adı verilen bir çeşit cila sürülür.¹⁹ Bu cila, kâğıt yüzeyinin geçirgenliğini engelleyerek yüzeye yazılan yazının yanlışları düzeltilir. Bu işlem kitaba yapılan işlemlerin daha sanatlı olmasını sağlar.

Kitap sayfaları, pH değeri 6.08' dir. Bu değer, kâğıdın bazik olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak eserin kötü bir arşivlenme macerası vardır. Yoğun bir nem ortamında saklanan eser, dıştan içe doğru yayılan yoğun bir leke oluşumuna sahiptir (Resim 4).

Selüloz, kâğıdın ana maddesidir ve selüloz elyafının keçeleşmesi sonucu kâğıt meydana gelmektedir. Yazma da kullanılan kâğıdın selüloz ve mürekkep yapısının kuvvetli olması nedeniyle olumsuz koşullara uzun süre dayanabilmiştir.

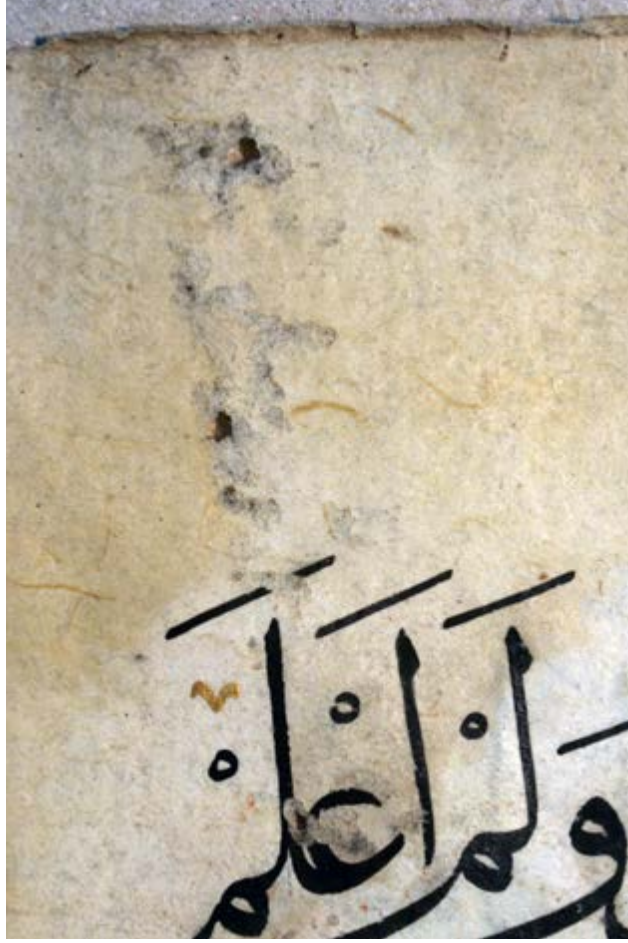
Nem, sadece leke ile sınırlı bir tahribat yapmaz, yazmalardaki birçok bozulmanın da baş aktörü konumundadır. Belgenin nemli ortamda kalması sonucunda çeşitli mantar oluşumları görülmüştür (Resim 5). Bu oluşumlar renk ve gösterdikleri üreme şekillerine göre adlandırılır. Sayfanın yüzeyinde oluşturdukları kolonilerle yayılmaya başlayan mantar sporları kâğıdın yapısını bozarak liflerini yumuşatır süngerimsi ve dayanıksız bir duruma getirir. Eserde oluşan mantar tipleri, üreyen küfün rengi dikkate alındığında *Aspergillus niger* siyah renk, *Aspergillus candidus* beyaz renk, *Aspergillus wentii* ise kahverengi renkli *aspergillus* türleridir.²⁰

18 Süheyl Ünver, "XV inci Yüzyılda Türkiye'de Kullanılan Kâğıtlar ve Su Damgaları", s.739-762, Belleten, c.XXVI, Ankara-1962.

19 İlhan Ovaloğlu, "Osmanlı Kâğıdı ve Mürekkebinin Sırrı", s.55-60, İstanbul: Yedikıta-Aylık Tarih ve Kültür Dergisi, Ağustos 2012

20 A.Selda Kantarcıoğlu- Ayhan Yücel, "Müzelerdeki Eserlerin Bozulmasında Mikropların Rolü", s.20-21, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınevi, 2004

Resim 5.
Renk Değişimleri

Resim 6.
Silver Fish ve kâğıt
üzerinde sebep
olduğu tahribat

Mantar ve bakteriler çevre koşullarına ve belge saklama ortamına göre gelişir ve yayılırlar. Yapılmış araştırmalara göre kütüphane, müze ve arşivlerde oluşturduğu zararın oranı %30 dur.²¹ Kâğıt yüzeyindeki mantar sporları cinslerine göre çeşitli renkler verir. Bu renkler kâğıt üzerinde genellikle sarı, kahverengi, siyah ve bunun gibi lekeler oluşturur.²² Mantar için %65, bakteriler için %85 ve üzeri bağıl nem oluşması gereklidir. Genel bir ifadeyle mantar ve bakteri oluşumunda, sıcaklığın 20°C ve üzeri bağıl nemin ise %65 ve üzeri olması gerekir.²³ 18°C altı sıcaklık, %50 bağıl nemin bulunduğu ortamlar ise belgelerin korunması için ideali oluşturur. Ancak bu oranlar bile mantar oluşumunu engellemez. Mantar oluşumunun önüne geçebilmek için kütüphanelerin temizliğine, nem ve sıcaklık değerlerine, görsel kontrollere önem verilmesi gerekmektedir.

21 Saadet Gazi, a.g.e., s.81

22 Yash Pal Kathpalia, "Arşiv Malzemesinin Korunması ve Restorasyonu", Çev. Dr. Nihal Somer, s.18-19, Ankara-1990.

23 A. Selda Kantarcıoğlu- Ayhan Yücel, a.g.e., s. 19-20-21.

Belgedeki mantar sporları; maske, eldiven ve gözlük kullanılarak iyi havalandırılmış uygun bir ortamda yumuşak bir fırça ile temizlendi. Dikkat edilmelidir ki mantar türlerinin tamamına yakını insan sağlığına zararlıdır yani patojendir. Özellikle bu işlemin, uygun havadar alanlarda veya kuvöz tipli çeker ocaklarda yapılması çok daha doğrudur. Mantar oluşumlarının gözlemlendiği sayfalarda, yüzeysel dezenfekte için %98'lik etanol uygulanmıştır. Bu işlemdeki amaç, yüzeydeki spor oluşumlarını belgeden uzaklaştırmak, genç oluşumları etanolün öldürme etkisini kullanarak yok et-

Resim 7.
Eksik Bölüm ve
Tümlenme

mektir. Mantar sporlarının sayfa yapısında oluşturduğu bölgesel bozulmalarda aharın kaybolduğu görülmüş bu alanlar tekrar ahır yapılarak (Muhallebi aharı) güçlendirilmiştir.

Biyolojik tahribatlar içerisinde yer alan mantar ve bakteriler kadar böcekler de yazma eserlerimize zarar vermektedir. Bu zararlar, kağıt yüzeyinde tahribat, sayfa kenarlarının yenilmesi gibi çeşitlilik göstermektedir.

Biyolojik tahribatlar sınıfına giren böceklerden biri de, halk arasında gümüş balığı, gerçek kılkuş ya da gümüşçün adı verilen silver fish'tir (Resim 6). Latince adı *Lepisma saccharina*²⁴ 12mm. uzunluğundadır. Vücutlarının ön kısmı geniş arkaya doğru daralır. Gümüşçün, nişastalı maddeleri sever. Özellikle fotoğraf üzerindeki jelatini, duvar kağıtlarını ve kitapların restorasyonunda kullanılan doğal, organik ürünleri de besin olarak kullanır. İri yapıları ve ağız yapısının uygun olmaması nedeniyle larva, termit ve kitap bitleri gibi sayfanın tamamında tahribat yapamaz. Girebildiği yerlerde yüzeysel tahribe neden olmaktadır. Tahrip olmuş bölgeler uygun renk ve kalınlıkta genel tabir olarak kullanı-

lan el yapımı kâğıt²⁵ ile tamir edildi. Yapıştırıcı olarak Tylose tercih edildi.

Eserde biyolojik olarak üçüncü bir tahribat daha bulunmaktadır. Bu da kemiriciler tarafından yapılan (Resim 7) tahribattır. Bu bozulma alanı dezenfekte edilerek eksik alanlar uygun renk ve kalınlıkta el yapımı kâğıt ile tümlendi (Resim 8).

Belge onarımı büyük bir özen ve deneyim bütünüdür. Her bir aşamasında özellikle mantar sporlarının uzaklaştırılmasında sağlığı tehlikeye sokacak eylemlerden dikkatle kaçınılmalıdır. Unutulmamalıdır ki kullanılan birçok kimyasal ürün hem çalışanın hem de belge sağlığına zarar verebilecek ürünlerdir. Dolayısı ile restorasyonda kullanılacak kimyasalların son tercih olması gerektiğini düşünülmelidir. Eğer bir tercih yapılacaksa mümkün olduğunca basit ve doğal ürünlerin kullanılması hem konservatör açısından hem de belge açısından daha uygundur. Sonraki yıllarda yaşanacak sorunlara kolay müdahale edilebilir.

Dua kitabının temizlenmesinden itibaren eserin yapısında bulunan nem giderilerek yeni mantar oluşumunun önüne geçilmiştir. Var olan mantar sporları ve tahrip ettiği alan-

24 Hayrettin Selçuk, "Müzelerde Böcek ve Kif Kontrolü", s.19-20, İstanbul: Ege Basım, 2004

25 Kouzo For Restoration Hand Made Paper, 1 number catologu, K 35, pH.8,6, 620x980mm, Seyrantepe mh. Nato cd. Dilek sk. n:31 Kağıthane /İstanbul

lar güçlendirilmiştir. Sayfalar üzerinde bulunan su lekeleri kurutma kâğıtları ile alınmış, leke görünürlüğü azaltılmıştır. Böcek ve kemirgenlerin bozduğu bölümler ise el yapımı kâğıtlar ile tümlenerek onarım tamamlanmıştır. El yazması eserleri ile zengin arşiv, kütüphane ve müze koleksiyonlarımız, son yıllarda yapılan depo şartlarının iyileştirilmesi ve nitelikli uzman personel çalıştırılması sayesinde emin ellerde olduğunu düşündürmektedir. Ancak yapılan bu yatırımların boşa çıkmaması için, nitelikli araştırmalar ile desteklenmelidir.

Makale yazarının bu çalışması, bir konservasyon ve restorasyon örneği olarak sunulmuştur. Eserin nemli ortamda kalmasından kaynaklanan çeşitli mantar oluşumları eserden uzaklaştırılmıştır. Eser bünyesindeki kayıplar çeşitli el yapım kâğıtlar ile tümlenerek sayfalar onarılmıştır. Yazma eser konservasyon ve restorasyon çalışmaları uluslararası camiada çok sayıdadır. Bu konular hakkında yapılan çalışmaların yayınlanması konservatörlere ışık tutacak temel kaynaklardır. Yazma eser çalışmalarının bizde de artması ve bunların yayınlanması sevindirici olup, bu alanda çalışanlara yol gösterici olacaktır.

KAYNAKÇA

www.bilgioloji.com/pages/fen/biyoloji/bilesik/organik-madde-nedir/ (11.12.2019).

Saadet, G. (1998). *Kâğıt Konservasyonu*, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Taşınabilir Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım ABD. İstanbul (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Türk Ansiklopedisi, (1968). c.XIV, s.86, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Basımevi.

Coşan, M. E, (1983). *İslami Türk Edebiyatında Ükkaşe Hikâyesi*, A.Ü.İ.F. Dergisi, c.26, Ankara.

Derman, U. (2002). *Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi Hat Koleksiyonundan Seçmeler*, İstanbul.

Alpaslan, A. (1999). *Osmanlı Hat Sanatı Tarihi*, İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Tic. A.Ş.

Devellioğlu, F. (1997). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, s:328, Ankara: Aydın Kitabevi, 14. Baskı.

Derman, U. (1977). *Türk Sanatında Ebru*, İstanbul: Akbank Yayınları.

Derman, U. (1987). Yazma Eserlerde Kullanılan Alet ve Malzemeye Dair, Fırat Havzası Yazma Eserler Sempozyumu, Fırat Üniversitesi, 5-6 Mayıs 1986, Elazığ.

İslam Ansiklopedisi, (1998). Türkiye Diyanet Vakfı, C.1, İstanbul.

Bakır, A. (2001). Ortaçağ İslam Dünyasında Deri, Tahta ve Kâğıt Sanayi, Belleten c:LXV, sa:242, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Richard, F. (2000). *Les Supports; Le Papier, Manuel de Codicologie des Manuscrits en Ecriture Arabe*, BNDF.

Bloom, M. J. (2003). Kâğıda İşlenen Uygarlık, Kâğıdın Tarihi ve İslam Dünyasına Etkisi, Çev. Zülâl Kılıç, İstanbul: Kitap Yayınevi.

Tekin, Ş. (1993). Eski Türklerde Yazı, Kâğıt, Kitap ve Kâğıt Damgaları, İstanbul: Eren Yayıncılık.

Ünver, S. (1962). XV. Yüzyılda Türkiye'de Kullanılan Kâğıtlar ve Su Damgaları. Ankara: Belleten, c.XXVI, sa.102.

Ovalıoğlu, İ. (2012). Osmanlı Kâğıdı ve Mürekkebinin Sırrı, *Yedikıta-Aylık Tarih ve Kültür Dergisi*. İstanbul.

Kantarçioğlu, A. S. - Yücel, A. (2004). Müzelerdeki Eserlerin Bozulmasında Mikropların Rolü, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınevi.

Kathalia, Y. P. (1990). Arşiv Malzemesinin Korunması ve Restorasyonu, Çev. Dr. Nihal Somer, Ankara.

Selçuk, H. (2004). Müzelerde Böcek ve Küf Kontrolü, İstanbul: Ege Basım.

ÜKKAŞE'NİN DUASI

Makale yazarının bu çalışması, bir konservasyon ve restorasyon örneği olarak sunulmuştur. Yazma eser konservasyon ve restorasyon çalışma örnekleri uluslararası camiada çok sayıda dır. Bu konular hakkında çalışma yapanlara ışık tutacak temel kaynaklardır. Yazma eser çalışmalarının bizde de artması sevindirici olup bu alanda çalışanlara yol göstericidir.

Rivayet olunur ki Cebrail aleyhisselam Hz. Rabbi alemde peygamber aleyhisselamdan Sela Hazretlerine yakın gelip dedi ki; “Ya Resul Allah Ukkaşe'nin (Ükkaşe) ibadeti cemi (cümle) yer ehlinin ibadetinden ziyadedir”. Dedi. Resul Allehiselam Ukkaşeden istifsar etti.. Ukkaşe etti (dedi); “Ya Resul Allah ben taat (ibadet) bilmezim. İlla (ancak) Sabah ve akşam vaktinde bu duayı okurum. Yundan gayrı nesne bilmezem” dedi.

Peygamber S.A.V. dedi ki; “Her kim bu duayı okuya Hak Taala Hazretinde (katında) onun taatı, kadri ulu olup ve a'nın (onun) diline Hak Taala hatadan saklaya ve şeytanını mahveyleye” ol dua budur; Ey Allahım,

2

روایت اولنو رکب جبرائیل علیہ السلام حضرت
پیغمبر علیہ الصلوٰۃ والسلام حضرت تلم نبقیر کلوب
دیددی کیمیا رسول الله عکاشه نیک عباده
یرامینک عباده نیند نرای در دیدی رسول
علیه السلام عکاشه در این تنفسا اندی
عکاشه ایندی نای رسول الله بنظلمت بل فر الاصباح
واخشام مره نیند بود دعای او قرمز بود غیری
نسب بل فر دیدی پیغمبر صلی الله علیه و سلم دیدی
میرکم بود دعای او قید حق تعالی حضرت نند انزل طالع
اول اولوب وانک دینی حق تعالی خطا در صقلیه
و سیئانی محو ایلیه اول دعا بود

ÜKKAŞE DUASI

Ey Allahım,
Sana olan teslimiyetime
Eğer küfür girerse
Ve ben bunun farkında olmazsam
Bundan tövbe ederim,
ve La ilaha illallah Muhammed en Resul Allah derim.

Ey Allahım,
İmanına eğer süphe girerse
Ve ben bunun farkında olmazsam
Ondan tövbe etmekteyim
ve La ilaha illallah Muhammed en Resul Allah derim.

Ey Allahım,
Seni olan bilişime (teşbih, beni etme) girerse
Ve ben de bunun farkında değilsem,
Ondan sana tövbe ederim
ve La ilaha illallah Muhammed en Resul Allah derim.

Ey Allahım,
Benim sana olan tevhidime eğer şirk girerse
Ve ben de bunun farkında değilsem
Ben ondan sana tövbe ederim,
ve La ilaha illallah Muhammed en Resul Allah derim.

Ey Allahım,
Eğer kalbime büyük ve küçük günahları işlemeyen dolayı
nifak (iki yüzlülük) girerse ve ben de bunun farkında değil-
sem ondan sana tövbe ederim ve
La ilaha illallah Muhammed en Resul Allah derim.

Ey Allahım,
Eğer benim amelime riya (gösteriş) ve ucub (kendi kendini
beyenme) girerse (girmişse) ve bunun farkında değilsem
ondan sana tevbe ederim ve
La ilaha illallah Muhammed en Resul Allah derim.

Ey rahmet edicilerin
En rahmet edicisi
Ef .Muhammede (S.A.V) ve ailesine ve tertemiz pırıl pırıl
olan tüm ashabına Allahın salatu olsun. (hepsinin üzerine
olsun)
Hamd Alemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur.

Ey Rabbimiz
Bizi hidayete ulaştırdıktan sonra kalbimizi saytırmaya ve
kendi tarafından bize bir rahmet bağışla. Muhakkak ki sen
çok bağışlayıcısın (çok bağış yaparsın).
Ey kalpleri ve gözleri çevirip döndüren, Dinin ve tâatın ve
güzel ibadetin üzerinde kalbimi sabit kıl.